

Peter Borza*

Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

ORCID: 0000-0002-1447-3672

REAKCIA BISKUPOV, KŇAZOV A VERIACICH GRÉCKOKATOLÍCKEJ CIRKVI V ČESKOSLOVENSKU NA NÁSILNÚ PRAVOSLAVIZÁCIU PO TZV. PREŠOVSKOM SOBORE

Streszczenie

REAKCJA BISKUPÓW, KSIĘŻY I WIERNYCH KOŚCIOŁA GRECKOKATOLICKIEGO W CZECHOSŁOWACJI NA WYMUSZANIE PRZECHODZENIA NA PRAWOSŁAWIE PO TZV. SOBORZE PRESZOWSKIM

Komunistyczny zamach stanu w Czechosłowacji doprowadził do gwałtownego pogorszenia się wolności religijnej. Wkrótce po przejęciu władzy w pełni ujawniła się walka ideologiczna między komunizmem a chrześcijaństwem. Na początku 1950 r. nasiliły się działania antykościelne, m.in. zrealizowano Akcję „P” – przymusowe konwersje grekokatolików na prawosławie. Konkluzje tzw. soboru preszowskiego z 28 kwietnia 1950 r. oznaczały likwidację cerkwi grekokatolickiej w Czechosłowacji oraz przejęcie jej majątku i wiernych pod zarząd cerkwi prawosławnej w Czechosłowacji. Biskupi Pavel Gojdič i Vasil Hopko odrzucili przymusowe przejście na ortodoksję i zostali uwięzieni. Ich przykład stał się wzorem dla księży i wiernych, narażonych na presję ze strony zwolenników komunistów. Niewielka część podporządkowała się, ale większość stawiała opór dzięki nielegalnej działalności księży Ivana Ljavinca, Jána

* ks. Peter Borza – jest grekokatolickim księdzem i historykiem. Pracuje w Katedrze Historii na Wydziale Sztuki Uniwersytetu Pavola Jozefa Šafárika w Koszycach. Jego zainteresowania badawcze obejmują historię XX wieku, ze szczególnym uwzględnieniem działalności i funkcjonowania kościołów w Czechosłowacji. Opublikował kilka monografii i opracowań na ten temat. Współpracuje z Instytutem Pamięci Narodu i Muzeum Holokaustu w Sereď. Jest członkiem Komisji ds. Stosunków Religijnych z Żydami przy Konferencji Biskupów Słowacji.

Hirki, Mirona Petrašoviča i innych. Ich działania poparli wierzący, których reżim komunistyczny zidentyfikował jako prawosławnych bez deklarowania przynależności do Kościoła prawosławnego. Część z nich zaakceptowała nowe warunki, ale większość stawiała opór. Wyrazili to w obronie i poparciu prześladowanego duchowieństwa, w odmowie wydania świątyn grekokatolickich prawosławnym, wreszcie w pisaniu petycji lub odezw o przywrócenie cerkwi grekokatolickiej. Aby nie brać udziału w życiu religijnym w Kościele prawosławnym, udawali się do świątyn Kościoła rzymskokatolickiego lub jednoczyli się bez obecności księdza i sami odprawiali ceremonie religijne. Reżim komunistyczny próbował również zlikwidować opór, przenosząc ponad 100 duchownych z rodzinami poza Słowację, na miejsca po wysiedlonych Niemcach w Czechach i na Morawach. Wśród wierzących dokonywano aresztowań i więzono. Mimo to księża i wierni utrzymywali ze sobą kontakt, wspierali się i starali się zgodnie z wyznawanymi przekonaniem religijnymi. Współpraca księży i wiernych w latach 1950-1968 doprowadziła do odbudowy Kościoła grekokatolickiego w Czechosłowacji, pomimo drakońskich środków reżimu totalitarnego. Dzięki nieustępliwej postawie grekokatolickich biskupów, współpracy księży i wiernych 206 z 241 włączonych wcześniej do Kościoła prawosławnego byłych parafii grekokatolickich ponownie wróciło do wcześniejszego wyznania.

Słowa kluczowe: Kościół grekokatolicki, Kościół prawosławny, reżim komunistyczny, Akcja „P”, Czechosłowacja.

Summary

Reaction of bishops, priests and faithful of the Greek Catholic Church in Czechoslovakia to the forced Orthodoxization after the so-called Council of Presov

The communist coup in Czechoslovakia led to a sharp deterioration of religious freedom. Soon after the consolidation of power, the ideological struggle between communism and Christianity became fully apparent. At the beginning of 1950, anti-church measures were stepped up, including the implementation of Action „P” – the violent orthodoxization of Greek Catholics. The conclusions of the so-called Presovsky sobor (Ecumenical Council of Presov) of April 28, 1950, meant the abolition of the Greek Catholic Church in Czechoslovakia and the takeover of its property and believers under the administration of the Orthodox Church in Czechoslovakia. Bishops Pavel Gojdič and Vasil Hopko rejected violent Orthodoxization and were imprisoned. Their example served as an example for priests and believers who were exposed to the agitation pressure of communist supporters. A small part complied, but most also resisted thanks to the illegal activities of priests Ivan Ljavinc, Ján Hirka, Miron Petrašovič and others. Their statement was supported by believers who were identified as members of the Orthodox Church by the communist regime without them stating their affiliation with Orthodox Church. Some of them accepted the new conditions, but the majority resisted. They expressed it by defending and supporting persecuted clergy, by refusing

to hand over the temple to the Orthodox Church, and finally by writing a petition or petition for the restoration of the Greek Catholic Church. In order not to have to take part in religious life in the Orthodox Church, they went to the temples of the Roman Catholic Church or united without the presence of a priest and performed religious ceremonies themselves. The communist regime also tried to eliminate the resistance by moving more than 100 clergy with families outside Slovakia to places after the displaced Germans in Bohemia and Moravia. Believers were arrested and imprisoned. Nevertheless, priests and believers contacted each other, supported each other, and sought to improve their religious lives. Cooperation between priests and believers between 1950 and 1968 led to the restoration of the Greek Catholic Church in Czechoslovakia despite draconian measures by the totalitarian regime, and the importance of the relentless attitude of bishops, cooperation between priests and believers confirms the return of most parishes from the original 241 returned 206 parishes.

Keywords: Greek Catholic Church, Orthodox Church, Communist regime, Action „P“, Czechoslovakia.

~ • ~

V prvej Československej republike sa nové vedenie gréckokatolíckej cirkvi snažilo zintenzívniť spoluprácu na budovaní republiky a v spolupráci so štátom zabezpečiť dôstojné sociálne postavenie duchovných a veriacich. V demokratických podmienkach sa rozvíjal náboženský život, svoju činnosť medzi gréckokatolíkmi začali nové rehole a upevňovaniu cirkvi pomohla aj slobodne sa rozvíjajúca tlač. V podmienkach slovenského štátu sa výrazne prejavila charizma biskupa Pavla Gojdiča, ktorý sa zastával práv Rusínov a vystupoval v prospech prenasledovaných Židov. On a ďalší duchovní ako aj veriaci pomohli stovkám Židov a zachránili ich pred deportáciami. V roku 1944 sa zapojili do Slovenského národného povstania a aj vďaka tomu mala gréckokatolícka cirkev v obnovenom Československu veľmi dobré renomé, ale to nevydržalo dlho a k rýchlej zmene došlo už po voľbách v roku 1946. Tragický osud cirkvi bol spečatený februárovým prevratom v roku 1948.

Objasnenie tragických udalostí z apríla 1950 r. a nasledujúce obdobie pod kuratelou komunistického režimu sa stalo prvoradým predmetom záujmu autorov z prostredia gréckokatolíkov po novembri 1989 r. Medzi prvé diela publikované v Československu patrí monografia *Z dejín gréckokatolíckej cirkvi v Československu 1945 – máj 1950*¹ od Michala Fedora SJ a monografia pramenného charakteru *Dar lásky*² od Mariána Potaša, OSBM. Gréckokatolíckej cirkvi sa v súvislosti s osudmi kresťanov v komunistickom Československu venuje aj dvojdielne dielo Václava

¹ M. Fedor, *Z dejín gréckokatolíckej cirkvi v Československu 1945 – máj 1950*, Košice 1993.

² M. Potaš, *Dar lásky. Spomienky na biskupa Pavla Gojdiča*. OSBM, Prešov 2001.

Vaška³. Na osobné príbehy kňazov sa zameral Ján Babjak SJ v diele *Zostali verní*⁴. K solídnemu stavu historiografie Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku výraznou mierou pomohol proces blahorečenia prešovského biskupa Pavla Gojdiča, OSBM⁵, pomocného biskupa Vasiľa Hopka⁶ a redemptoristu Metoda Dominika Trčku, CSsR⁷. K dispozícii sú aj publikované dokumenty z redakcie Ústavu pamäti národa⁸. Súhrnné práce publikovali viacerí autori z prostredia gréckokatolíckej cirkvi⁹ a dôležitým dielom prispeli aj významní slovenskí historici¹⁰. K prácam zaoberajúcim sa dejinami gréckokatolíkov môžeme priradiť aj monografie autorov, ktorí sa venovali dejinám pravoslávnej cirkvi a ponúkajú pohľad na udalosti z polovice 20. storočia z perspektívy opačného brehu¹¹. Okrem uvedených diel boli doma a v zahraničí publikované aj mnohé ďalšie monografie, vedecké zborníky, štúdie a odborné články¹².

³ V. Vaško, *Neumlčená I. Kronika Katolíckej cirkve v Československu po druhej svetovej válce*, Praha 1990; V. Vaško, *Neumlčená II. Kronika Katolíckej cirkve v Československu po druhej svetovej válce*, Praha 1990.

⁴ J. Babjak, *Zostali verní. Osudy gréckokatolíckych kňazov. I. zväzok*, Prešov 2009; J. Babjak, *Zostali verní. Osudy gréckokatolíckych kňazov. II. zväzok*, Prešov 2011.

⁵ P. Šturák, *Pavol Peter Gojdič OSBM. Prešovský – prešovský gréckokatolícky biskup (1926–1960)*, Prešov 2013.

⁶ P. Borza, *Blahoslavený Vasiľ Hopko prešovský pomocný biskup (1904–1976)*, Prešov 2003.

⁷ D. A. Mandzák, *Blahoslavený Metod Dominik Trčka. Prvý protoigumen gréckokatolíckych redemptoristov na Slovensku (1945 – 1950)*, Michalovce 2006.

⁸ R. Letz, *Dokumenty k procesu s katolíckymi biskupmi Vojtaššákom, Michalom Buzalkom a Pavlom Gojdičom*, Bratislava 2007; D. A. Mandzák, *Dokumenty k Akcii „P“: Prešovský „sabor“*, Bratislava 2014.

⁹ C. Vasiľ, *Gréckokatolíci. Dejiny – osudy – osobnosti*, Košice 2000; P. Šturák, *Dejiny Gréckokatolíckej cirkvi v Československu v rokoch 1945–1989*, Prešov 1999; P. Borza, *Dejiny Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku v období II. svetovej vojny (1939–1945)*, Prešov 2006; P. Borza, *Dejiny Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku v rokoch 1939 –1945*, Prešov 2018; J. Coranič, *Z dejín Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku*, České Budějovice 2014.

¹⁰ M. Barnovský, *Biskup Pavel Gojdič ako objekt politiky*, in: P. Marek, J. Hanuš (eds.), *Osobnosť v Cirkvi a politice. Čeští a slovenští křesťané ve 20. století*, Brno 2006, s. 531–545; M. Barnovský, *Biskup Pavel Peter Gojdič a jeho doba*, in: J. Birčák (ed.), „Slovo episkopa Gojdiča“, Prešov 2004, s. 225–254; S. Konečný, *Rusínska a ukrajinská menšina po vzniku prvej Slovenskej republiky*, in: M. Šmigeľ, P. Mičko (eds.), *Slovenská republika 1939–1945 očami mladých historikov IV*, Banská Bystrica 2005, s. 283–291; J. Pešek, M. Barnovský, *Štátna moc a cirkvi na Slovensku (1948–1953)*, Bratislava 1999; J. Pešek, M. Barnovský, *Pod kuratelou moci. Cirkvi na Slovensku v rokoch 1953–1970*, Bratislava 1997; J. Pešek, M. Barnovský, *V zovretí normalizácie. Cirkvi na Slovensku v rokoch 1969–1989*, Bratislava 2004; J. Mlynárik, *Osud banderovců a tragédie řecko-katolíckej cirkve*, Praha 2005; R. Letz, *Prenasledovanie křesťanov na Slovensku v rokoch 1948–1989*, in: *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948–1989*, cz. I, Prešov 2001.

¹¹ P. Marek, V. Bureha, *Pravoslavní v Československu v letech 1918–1953*, Brno 2008; P. Marek, M. Lupčo, *Nástin dějin pravoslavné cirkve v 19. a 20. století*, Brno 2012.

¹² A. Pekar, *Bishop Basil Hopko, S. T. D. Confesor of the Faith (1904-1976)*, Pittsburgh 1979; A. Pekar, *Historic Background of Eparchy of Prjashév*, Pittsburgh 1968; M. Lacko, *Unio Užhorodensis Ruthenorum Carpatiorum cum Ecclesia Catholica*, Romae 1955; I. Hałagi-

Môžeme konštatovať, že historiografia gréckokatolíckej cirkvi za ostatných 30. rokov zaznamenala významný progres najmä v oblasti poznania dôležitých medzníkov a významných osobností v dejinách gréckokatolíkov. Sú známe okolnosti likvidácie Gréckokatolíckej cirkvi v Československu a boli analyzované reakcie biskupov aj významných kňazov. Okrajovo sa publikované práce venovali postojom veriacich laikov. Pokúsili sa o to Ján Babjak v diele *Zostali verní* a najmä Daniel Atanáz Mandzák, ktorý sa v štúdiu *Odpor gréckokatolíckych laikov voči záverom tzv. Prešovského soboru v roku 1950* sústredil na úlohu laikov po 28. apríli 1950 r.¹³ Charakteristickým znakom doteraz publikovaných prác z prostredia gréckokatolíckej cirkvi je zameranie na statočný odbor biskupov, kňazov a laikov, ktorý prirodzene vyústil do obnovy cirkvi v roku 1968. Avšak vývoj po roku 1950 bol komplikovanejší a tomu zodpovedajú aj reakcie biskupov, kňazov a veriacich, ktoré sú obsahom predloženej štúdie. Tá predkladá zložitú realitu a náročnosť celého procesu, čím narúša zjednodušujúci pohľad na skúmané obdobie a uvádza okolnosti, ktoré ovplyvnili reakcie biskupov, kňazov a veriacich laikov po tzv. Prešovskom sobore.

Gréckokatolícka a pravoslávna cirkev v roku 1950

V polovici 20. storočia mala gréckokatolícka cirkev podľa oficiálneho cenzu obyvateľstva v Československu k 1. marcu 1950 r. 225 495 veriacich na Slovensku a 32 865 veriacich v Čechách. Podľa cirkevných štatistík bol počet veriacich ešte o niečo vyšší a pohyboval sa nad tristotisíc. Tí boli organizovaní v 241 farnostiach tvoriacich Prešovskú eparchiu a administratúru Mukačevskej a Hajdúdoržskej eparchie v Československu. Všetci gréckokatolíci boli pod správou prešovského biskupa Pavla Gojdiča OSBM¹⁴ (1927–1960), ktorého pomocným

da, *Między Moskwą, Warszawą i Watykanem. Dzieje Kościoła greckokatolickiego w Polsce w latach 1944 – 1970*, Warszawa 2013; J. Marecki, *Represje wobec Kościoła w krajach bloku wschodniego, komuniści przeciw religii po roku 1944*. Kraków 2011; P. R. Magocsi, *Chrbtom k horám. Dejiny Karpatskej Rusi a karpatských Rusínov*, Prešov 2016.

¹³ D. A. Mandzák, *Odpor gréckokatolíckych laikov voči záverom tzv. Prešovského soboru v roku 1950*, in: P. Jašek (ed.), *Protikomunistický odboj v strednej a východnej Európe*, Bratislava 2012, s. 124–130.

¹⁴ Biskup Pavel Gojdič sa narodil 17. júla 1888 r. v rodine gréckokatolíckeho kňaza v obci Ruské Pekľany neďaleko Prešova. Sviatosť kňazstva prijal 27. augusta 1911 r. v Prešove. Pôsobil v Sabinove a Prešove. V roku 1922 vstúpil do kláštora sv. Bazila Veľkého v Mukačeve. Biskupskú vysviacku prijal 25. marca 1927 r. v bazilike sv. Klimenta v Ríme. V januári 1951 r. bol odsúdený v monsterprocese spolu s biskupmi Vojaššákom a Buzalkom na doživotie. Zomrel na následky komunistického väznenia v Leopoldove dňa 17. júla 1960. Blahorečený bol pápežom Jánom Pavlom II. v roku 2001 v Ríme. M. Potaš, *Dar lásky*, s. 379.

biskupom bol ThDr. Vasiľ Hopko¹⁵ (1947–1976). O duchovné dobrá veriacich sa staralo 335 kňazov¹⁶.

Pravoslávna cirkev bola v medzivojnovom období organizovaná v dvoch eparchiách pod jurisdikciou patriarchátu Srbskej pravoslávnej cirkvi. Napriek spojeniu predstavovali pravoslávne cirkevné obce na Slovensku osobitné zoskupenie. Strediskom slovenského pravoslavia bola Ladomirova na severovýchode Slovenska. Pôsobila v nej misia pod oficiálnym názvom Spolok bratov sv. Jova Počajevského, patróna ruského cirkevného knižtlačiarstva. Tá bol veľmi agilná v oblasti tlače, vzdelávania a misie pravoslavia. Svoju činnosť ukončila príchodom Červenej armády a jej členovia unikli pred sovietskou mocou do Nemecka, Švajčiarska, Francúzska a USA. Pravoslávna cirkev na Slovensku tým stratila prirodzených lídrov. V Protektoráte Čechy a Morava bol osud pravoslávnej cirkvi ešte viac drastický. Po atentáte na Heydricha bol pravoslávny biskup Gorazd-Pavlík popravený a cirkev v roku 1942 rozpustená. K obnove došlo až po oslobodení Československa. Obe časti pravoslávnej cirkvi vstupovali do povojnového obdobia bez svojich pôvodných predstaviteľov a o to ľahšie došlo k nastaveniu novej orientácie smerom k Moskve. Proces prechodu pod jurisdikciu Ruskej pravoslávnej cirkvi bol dokončený koncom roka 1945, oficiálne zrealizovaný v nasledujúcom roku. Do čela cirkvi boli dosadení duchovní z Moskovského patriarchátu a došlo k reorganizácii cirkvi v intenciách sovietskych záujmov¹⁷.

V roku 1950 tvorilo pravoslávnu cirkev 86 000 veriacich v Česku a 15 000 veriacich na Slovensku. Tí boli organizovaní v osemdesiatich štyroch farnostiach tvoriacich Pražskú eparchiu, Olomoucko-brniansku eparchiu a Prešovskú eparchiu. Pravoslávni veriaci boli pod správou metropolitu Jelevferija Voroncova¹⁸

¹⁵ Biskup Vasiľ Hopko sa narodil 21. apríla 1904 r. v Hrabskom blízko Bardejova. Sviatosť kňazstva prijal 3. februára 1929 r. v Prešove. Pôsobil v Prahe a Prešove. Biskupskú vysviacku prijal 11. mája 1947 v Prešove. V roku 1950 bol zatknutý a odsúdený na 15 rokov väzenia. Po prepustení v roku 1964 bol internovaný v Oseku v severných Čechách a po obnovení gréckokatolíckej cirkvi pôsobil ako svätiaci biskup do roku 1976, keď na následky väzenia zomrel 23. júla 1976 r. Pápež Ján Pavol II. ho blahorečil 14. septembra 2003 r. v Bratislave. P. Borza, *Blahoslavený Vasiľ Hopko*, s. 95.

¹⁶ P. Borza, *Na pomedzí Východu a Západu. Vybrané kapitoly z dejín východných kresťanov na Slovensku*, Košice 2021, s. 51.

¹⁷ P. Marek, M. Lupčo, *Nástin dejín Pravoslávne cirkve*, s. 224–229; M. Jindra, *Česká pravoslávna cirkev od Mnichova po obnovu v roce 1945*, Praha 2015, s. 79–148.

¹⁸ Metropolita Jelevferij Voroncov občianskym menom Venjamin Alexandrovič Voroncov sa narodil 17. 10. 1892 v Moskve. Kňazské svätenie prijal 21. 11. 1915. Pôsobil na niekoľkých miestach ako správca chrámu. V roku 1938 mu zomrela manželka. Dňa 9. 8. 1943 bol postrihnutý do mníšskeho stavu a o deň neskôr prijal biskupskú vysviacku. Bol arcibiskupom rostovským a taganrožským. V roku 1945 viedol misiu Ruskej pravoslávnej cirkvi v Číne. Dňa 19. 5. 1946 pricestoval do Prahy a prevzal úrad exarchu pravoslávnej cirkvi v Československu. Aktívne sa podieľal na likvidácii gréckokatolíckej cirkvi a na získaní autokefálie pravoslávnej cirkvi v Československu. V roku 1955 sa vrátil do Sovietskeho zväzu, kde bol menovaný za eparchu v Litve. Po niekoľkých mesiacoch bol menovaný za metropolitu

(1946–1955) v Prahe, biskupov Čestmíra Kráčmara¹⁹ (1950–1953) v Olomouci a Alexija Dechtereva²⁰ (1949–1955) v Prešove. Vo farnostiach pastoračne pôsobilo šesťdesiatjeden kňazov²¹.

Akcia „P“ a tzv. Prešovský sobor

Ideologický zápas komunizmu s kresťanstvom a odstránenie alebo oslabenie vplyvu Katolíckej cirkvi v Československu viedlo komunistických pohľadárov k príprave a realizácii Akcie „P“ namierenej proti gréckokatolíkom. Tá sa javila ako ľahká korisť najmä pre podobnosť s pravoslávnu cirkvou a nižší počet veriacich. Cieľom Akcie „P“ bolo previesť gréckokatolíkov do pravoslávnej cirkvi. Príprava sa zintenzívnila v druhej polovici roka 1948 a konkrétne kontúry nadobudla v nasledujúcom roku. V zákone o hospodárskom zabezpečení cirkvi z roku 1949 už gréckokatolícka cirkev nebola uvedená. V septembri 1949 pravoslávny exarcha v Československu Jeleverij Voroncov prevzal Moskvou stanovený „misijný“ plán pravoslávnej cirkvi na východnom Slovensku a kancelár Exarchátu pravoslávnej cirkvi v Československu Boris Leontijevič Čerkes ho začiatkom decembra 1949 predstavil Štátnemu úradu pre veci cirkevné (SÚC) v Prahe. Do kúrie v Prešove bol dosadený vládny zmocnenec Michal Rodák, ktorý prevzal kontrolu nad

leningradského a novgorodského. Zomrel 27. 3. 1959. D. A. Mandzák, *Dokumenty k Akcii „P“*, s. 53; P. Marek, V. Bureha, *Pravoslavní v Československu*, s. 485–493.

¹⁹ Čestmír Kráčmar sa narodil 31. októbra 1894 r. v Podmoklách. Sviatosť kňazstva prijal v roku 1927 v Prahe. Pôsobil ako predseda cirkevného odboru eparchiálnej rady. Bol predsedom cirkevného súdu a kňazskú službu vykonával v Čechách a na Morave. Najčastejšie v Josefově a Jaroměři. Vydal český preklad liturgií sv. Jána Zlatoústeho a sv. Bazila Veľkého. V júny 1942 bol zatknutý gestapom. Po prepustení sa zapojil do odboja. Po druhej svetovej vojne patril k obnovovateľom pravoslávnej cirkvi. V januári 1946 viedol delegáciu do Moskvy a stal sa spolupracovníkom arcibiskupa Jeleverija. Po založení kňazského seminára sa stal jeho rektorom. Dňa 3. januára 1950 r. bol zvolený za prvého eparchu novozriadenej olomoucko-brnenskej eparchie. Vo funkcii zotrval do októbra 1953, keď rezignoval a stiahol sa do ústrania. Zomrel 2. decembra 1971 v Prahe. P. Marek, M. Lupčo, *Nástin dějin pravoslavné církve*, s. 407.

²⁰ Alexij Dechtereov občianskym menom Alexander Petrovič Dechtereov sa narodil 2. mája 1889 r. vo Vilniuse. Do roku 1917 bol námorným dôstojníkom v Petrohrade, potom pracoval ako úradník. Za mnícha bol postrihnutý v roku 1935 v kláštore v Ladomirovej a v roku 1938 prijal sviatosť kňazstva. V Československu pôsobil v rokoch 1934 – 1939. Potom krátko v Užhorode a na misii v Afrike, kde bol menovaný predstaveným chrámu sv. Alexandra Nevského v Alexandrii. V roku 1945 sa podriadil jurisdikcii Moskovského patriarchy. Za prokomunistickú propagandu bol v Egypte väznený, ale v roku 1949 prepustený a vyhostený do Sovietskeho zväzu. Následne bol uvoľnený pre pôsobenie v Československu, kde ho moskovský patriarcha menoval prešovským biskupom. 12. februára 1950 r. prijal biskupskú vysviacku v Prešove. V roku 1955 sa vrátil do Sovietskeho zväzu a stal sa arcibiskupom vo Vilniuse, kde aj 19. apríla 1959 zomrel. D. A. Mandzák, *Dokumenty k Akcii „P“*, s. 41; P. Marek, M. Lupčo, *Nástin dějin pravoslavné církve*, s. 399.

²¹ P. Marek, M. Lupčo, *Nástin dějin pravoslavné církve*, s. 250–255.

prešovským biskupom Gojdičom a celým úradom. Koncom januára a začiatkom februára navštívila Československo delegácia pravoslávnej cirkvi z Moskvy a v rámci zisťovania ohlasu u gréckokatolíkov dospeli komunisti k záveru, že spoločenská situácia je priaznivá pre realizáciu Akcie „P“. V niektorých obciach východného Slovenska boli s podporou Komunistickej strany Slovenska zakladané „návratové výbory“ a dokonca došlo k manifestačným prechodom na pravoslávie. Plány SÚC počítali s dlhším variantom likvidácie, ale štyri dni pred konaním pripravovaného malého „soboru“ sa rozhodli veci urýchliť a zrealizovať veľký „sobor“. Uskutočnil sa v Prešove dňa 28. apríla 1950 v budove hotela Čierny Orol za účasti násilím privezených kňazov, členov komunistických organizácií ako aj bezpečnostných zložiek. Na realizácii zinscenovaného „soboru“, ktorý do dejín vstúpil ako tzv. Prešovský sobor, sa však podieľala aj malá časť bývalých gréckokatolíckych kňazov a veriacich²².

Nelegitímne zhromaždenie prijalo tzv. *Manifest ku gréckokatolíckemu duchovenstvu a veriacim Československa*, ktorým bola zrušená Užhorodská únia z roku 1646. Vláda krátko po „sobore“ uznala jeho výsledky a gréckokatolíci boli postavení mimo zákon, a to i napriek tomu, že neexistovalo žiadne zákonné opatrenie o zrušení Gréckokatolíckej cirkvi v Československu. Udalosti v Prešove boli v skutočnosti v rozpore s Ústavou ČSR č. 150/1948 Zb. prijatou v máji 1948, ktorá zabezpečovala slobodu vyznania a taktiež v rozpore s Kódexom východného práva platným v danom období, ktorý upravoval zvolanie cirkevného snemu v kánonoch 422–428. Oprávneným zvoliť a predsedáť cirkevnému snemu bol eparchiálny biskup, teda Pavel Gojdič OSBM, ktorý to neurobil a dokonca bol proti. Z tohto hľadiska boli rozhodnutia tzv. Prešovského soboru nulitné a gréckokatolícka cirkev aj naďalej trvala. V reálnych podmienkach totalitného štátu však bola zrušená²³.

Reakcie biskupov

V deň tzv. Prešovského soboru biskupa Pavla Gojdiča previezla Štátna bezpečnosť do Slávikovej vily na Štrbskom plese. Vyvíjaný nátlak k prestupu do pravoslávnej cirkvi bol neúspešný a nasledoval presun do internačného tábora v Báci, kde z domáceho väzenia previezli 17. mája aj biskupa Vasiľa Hopka. On využil príležitosť dlhšie pobytu v Prešove k tomu aby sa pokúsil predniesť návrhy v prospech zachovania gréckokatolíckej cirkvi. Akokoľvek márne boli tieto pokusy, predsa poukazujú na hľadanie riešenia. 11. mája kontaktoval podpredsedu Slovenskej národnej rady, pôvodne gréckokatolíka a predsedu Ukrajinskej

²² D. A. Mandzák, *Dokumenty k Akcii „P“*, s. 25–28.

²³ J. Horňáček, *Konfesné právo upravujúce postavenie gréckokatolíckej cirkvi na území Slovenska po roku 1918*, Bratislava 2011, s. 107–109.

národnej rady a komunistu Ivana Rohaľa-Ilkiva. Navrhol mu aby sa pre kňazov a veriacich, ktorí odmietnu pravoslávie zriadila gréckokatolícka eparchia v Michalovciach alebo v Prešove bez nároku na vzdelávanie nového kňazského dorastu čím by gréckokatolícka cirkev postupne zanikla prirodzenou cestou. Zmyslom jeho návrhu bolo prečkať najťažšie časy, zachrániť čo sa zachrániť dá a počkať na lepšie časy²⁴. Odpoveďou na biskupov návrh bol prevoz do internačného tábora odkiaľ ho po krátkom čase presunuli do ďalšieho v Hlohovci. Tu boli v porovnaní s inými tábormi pomerne mierne podmienky. Biskup využil príležitosť a poveril mladého kňaza Ivana Ljavince²⁵ funkciou generálneho vikára s jurisdikciou biskupa na dobu, pokiaľ budú obaja riadni biskupi vo väzení. Dôvodom bol neúspech pôvodného plánu, ktorý iniciovalo vedenie cirkvi ešte pred realizáciou Akcie „P“. V roku 1949 určil biskup Gojdič piatich duchovných ako svojich zástupcov. Právomoci mali prevziať v poradí pomocný biskup Vasiľ Hopko, Mikuláš Russnák, Ján Kokinčák, Michal Sabadoš a Miron Podhajecký. Okrem toho pre prípad, že by centrálné spravovanie eparchie nebolo možné, respektíve keby ani jeden zo spomenutých nemohol vykonávať svoju funkciu, rozdelil eparchiu na 12 obvodov a do každého určil kňaza s biskupskými právomocami²⁶. Daný plán však zlyhal a môžeme predpokladať, že príčinou bolo jeho vyzradenie zo strany riaditeľa biskupského úradu Jána Kokinčáka, ktorý prestúpil do pravoslávnej cirkvi. Biskup Hopko, kanonik Mikuláš Russnák, kňaz Miron Podhajecký boli internovaní a Michal Sabadoš ušiel do Maďarska²⁷.

²⁴ Archív Ústavu pamäti národa (ďalej AÚPN) Bratislava, fond (ďalej f.) B 10–7, inventárna číslo (ďalej inv. č.) 31. ďalekopis pre útvár 402 A z 1950 .5 .12.

²⁵ Ivan Ljavinec sa narodil 18. apríla 1923 r. vo Volovci na Podkarpatskej Rusi. Sviatosť kňazstva prijal 28. júla 1946 r. z rúk prešovského biskupa Pavla Petra Gojdiča, OSBM. Pôsobil po boku biskupa v Prešove ako jeho sekretár pričom zároveň bol redaktorom časopisu Blahovistník a Zorja. Od roku 1949 pôsobil ako spirituál v prešovskom kňazskom seminári. Po tzv. Prešovskom sobore prešiel do ilegality. Z poverenia pomocného prešovského biskupa Vasiľa Hopka pôsobil ako tajný generálny vikár až do svojho zatknutia v roku 1955. O rok neskôr bol spolu s ďalšími šestnástimi obvinenými odsúdený vo vykonštruovanom procese na štyri roky väzenia. Po prepustení pracoval v Prahe ako robotník v rôznych profesiách – smetiar, kurič a sprievodca. Znova sa zapojil do práce na obnove gréckokatolíckej cirkvi. V spolupráci s pražským arcibiskupom Františkom Tomáškom zorganizoval celoštátnu petičnú akciu za obnovu gréckokatolíckej cirkvi, ktorá prispela k legalizácii Gréckokatolíckej cirkvi v Československu v roku 1968. V apríli 1969 bol menovaný farárom farnosti sv. Klimenta v Prahe a po vzniku Českej republiky v roku 1993 sa stal biskupským vikárom Gréckokatolíckej cirkvi v Česku. Po ustanovení Apoštolského exarchátu pre katolíkov byzantsko-slovanského obradu ho pápež Ján Pavol II. menoval apoštolským exarchom a dňa 30. marca 1996 prijal biskupské svätenie v Ríme. Vo vedení exarchátu pôsobil do roku 2003. Zomrel 9. decembra 2012 r. v Žernúvce pri Brne. Biskup Mons. Ivan Ljavinec, <https://www.exarchat.cz/zesnuli-duchovni/> [prístup: 1. 5. 2022]

²⁶ Archiv bezpečnostních složek (ďalej ABS) Praha, f. H 428–1. Akce Tajný fond. Protokol o výpovedi. Leopoldov 6. 5. 1955.

²⁷ J. Pešek, M. Barnovský, *Pod kuratelou moci*, s. 57.

Postoje duchovenstva

Riešenie teda našiel biskup Hopko a jeho realizácia sa v ďalšom období osvedčila. Ljavinec sa pokúsil o nemožné a svoju činnosť v prospech cirkvi realizoval do zatknutia v roku 1955. Sústredil sa na informovanie kňazov v situácii, keď boli dezorientovaní po tzv. Prešovskom sobore a čelili vlne nátlaku zo strany komunistickej strany, štátnych úradov, Národného frontu a pravoslávnej cirkvi aby podpísali manifest. Zachovali sa svedectvá o zmanipulovanom podpisovaní manifestu, že kňazi podpisovali pod hrozbou prísnych trestov alebo za prísľubu, že stačí podpis, ale pravoslávie praktizovať nemusia. Aby podpis nadobudol aj konkrétny záväzok, nútili komunisti kňazov k návšteve pravoslávneho biskupa na eparchiálnom úrade, kde by deklarovali zjednotenie s pravoslávnu cirkvou. Bilancia násilného postupu priniesla po mesiaci 63 zjednotených kňazov, ktorí navštívili pravoslávneho biskupa a vykonali s ním aj krátku spoločnú modlitbu. Reakcie duchovenstva možno na základe archívnych prameňov a svedectiev rozdeliť do niekoľkých skupín ako to urobil Ján Babjak v diele *Zostali verní*, alebo Daniel Atanáz Mandzák v štúdiu *Odpor gréckokatolíckych laikov voči záverom tzv. Prešovského soboru v roku 1950*. Obaja identifikovali viacero skupín duchovných, ale zhodli sa na tom, že medzi duchovenstvom bola malá skupina kňazov, ktorí dobrovoľne a aktívne prispeli k jej likvidácii a ich protikladom bola časť duchovenstva, ktorá kategoricky odmietla prestup do pravoslávnej cirkvi. Medzi týmito dvomi skupinami balansovala väčšina duchovenstva²⁸.

Práve k ním smerovala činnosť Ljavince a jeho spolupracovníkov akým bol aj Ján Hirka²⁹. Spoločne kontaktovali kňazov a usmerňovali ich aby odmietli

²⁸ J. Babjak, *Zostali verní: Osudy gréckokatolíckych kňazov. I. zväzok*, Prešov 2009, 638 s.; tiež J. Babjak, *Zostali verní. Osudy gréckokatolíckych kňazov, II. zväzok*, Prešov 2011, 592 s.; D. A. Mandzák, *Odpor gréckokatolíckych laikov*, s. 124–130.

²⁹ Ján Hirka sa narodil 16. novembra 1923 r. v Abranovciach. Sviatosť kňazstva prijal 31. júla 1949 r. z rúk biskupa Vasiľa Hopka v Prešove. Pôsobil ako koncipient na biskupskom úrade v Prešove a zároveň aj ako kaplán pre gréckokatolícku farnosť v Prešove. Po 28. apríla 1950 r. prešiel do ilegality a tajne pôsobil medzi gréckokatolíckmi do 22. októbra 1952 r., keď ho zatkla ŠtB. Ludový súd v Prešove ho 28. apríla 1953 r. odsúdil na tri roky väzenia, ale na základe amnestie prezidenta bol v roku 1953 prepustený. Pracoval ako robotník v Brezne a zároveň tajne pôsobil medzi gréckokatolíckmi. V roku 1955 bol znova zatknutý spolu s Ivanom Ljavincem a ďalšími kňazmi. Po vyšetrovacej väzbe bol v Prahe odsúdený na dva a pol roka väzenia. Väzenie opustil 20. marca 1958 r. Pracoval ako pomocný robotník a kurič v podbrezovskej nemocnici, neskôr po vyučení ako elektrikár. V roku 1964 prišiel pracovať do nemocnice v Prešove ako kurič a údržbár. Aktívne sa podieľal na obnove Gréckokatolíckej cirkvi v Československu a 20. decembra 1968 r. ho pápež Pavol VI. vymenoval za ordinára – apoštolského administrátora prešovského biskupstva s právami diecézneho biskupa. Štátny súhlas na vykonávanie tejto funkcie však dostal až 2. apríla 1969. Po páde komunistického režimu ho 21. decembra 1989 r. pápež Ján Pavol II. vymenoval za prešovského sídelného biskupa. Biskupskú vysviacku prijal v Prešove 17. februára 1990 za veľkej účasti biskupov z celého sveta, kňazov i veriacich. V úrade prešovského biskupa pôsobil do

prestup do pravoslávnej cirkvi. V chaotických mesiacoch to bolo veľmi dôležité a ich činnosť priniesla odmietavé stanoviská kňazov a to aj takých, ktorí pred tým súhlasili s prestupom. Tým sabotovali prestupovú Akciu „P” a vytvárali priestor k znovuobnoveniu gréckokatolíckej cirkvi. Ljavinec svoju pozíciu vysvetlil slovami: „Ten úkol jsem plnil až dokonce, díky těmto pověřením. Ty pravomoce byly téměř biskupské, některé i z těch, které má normálně vyhrazené pouze sv. Otec... otázky postu, rozhřešení, ale hlavně v oblasti kanonického práva – to kvůli kněžím, kteří nedobrovolně a ze strachu přijali přestup do pravosláví a podepsali. Tím činem zapřeli víru a na to se vztahuje exkomunikace... Jenže mnohé z nich týrali a já jsem dostal úkol, abych je mohl ve zpovědi zbavit církevních trestů. K tomu já jsem mohl zplnomocňovat další, takže jsme to mohli dobře zorganizovat. Když se potom estébáci dozvěděli, jaké mám pravomoce, považovali mě za tajného biskupa, ale to jsem nebyl”³⁰.

Svoj pohľad na toto obdobie predstavil aj prešovský biskup Ján Hirka v autobiografii *Pod ochranou Márie. Pastier v službe Cirkvi*. Uviedol, že koncom roka 1950 ho listom kontaktoval Ljavinec a poveril ho snímaním exkomunikácie z gréckokatolíckych kňazov, ktorí prestúpili na pravoslávie. Začiatkom nového roka mu doručil smernice pre postup vo veci spomínaných kňazov, ako aj pokyny pre pastoraáciu gréckokatolíckych kňazov pôsobiacich v podmienkach tajnej cirkvi. Smernice obsahovali upozornenie kňazom na porušenie prísahy a výzvu k návratu do gréckokatolíckej cirkvi, ako aj jurisdikciu k udeľovaniu sviatosti pre verných kňazov bez územného obmedzenia. Mohli teda slúžiť všetkým gréckokatolíkom v celom Československu.

Hirka rozširovanie smerníc pokladal za veľmi dôležité a prínosné. Spolu s Ljavincom sa snažili s ich obsahom oboznámiť čo najväčší okruh kňazov, ktorí nepodpísali prestup na pravoslávie, aby sa vedeli podľa nich riadiť. Intenzívne sa venovali kňazom, ktorí podľahli nátlaku a prestúpili do pravoslávnej cirkvi. Výsledky sa dostavili a časť kňazov po zbavení exkomunikácie vrátila dekréty a odišli pracovať do občianskych zamestnaní. Hirka však konštatoval aj opačný postoj, keď kňazi deklarovali návrat, ale nakoniec si to rozmysleli a nesplnili stanovené podmienky. Podľa Hirku nikoho nenútili a rozhodnutie ponechávali na slobodné rozhodnutie kňaza³¹. Ide o tvrdenia aktérov, ktoré však dosvedčujú aj dokumenty Štátneho úradu pre veci cirkevne. Podľa jeho štatistík k 13. októbru 1950 podpísalo manifest 175 duchovných, ale cirkevne sa zjednotilo len 103

10. decembra 2002 r. Zomrel 10. apríla 2014 r. v Prešove. Biskup Ján Hirka, http://grkatpo.sk/?jan_hirka_zivotopis/ [1. 5. 2022].

³⁰ Monsignore Ivan Ljavinec (1923–2012), <https://www.pametnaroda.cz/cs/ljavinec-ivan-20070428-0/> [prístup: 1. 5. 2022]

³¹ J. Hirka, *Pod ochranou Márie. Pastier v službe Cirkvi*. Prešov 2013, s. 30–35.

kňazov a 19 podpis odvolalo. 107 sa odmietlo podpísať, 65 bolo zaistených a 27 kňazov sa ukrývalo³².

Na kňazov od tzv. Prešovského soboru intenzívne pôsobila agitačná kampaň riadená komunistickou stranou. Zorganizované návratové výbory sa zameriavali na dosiahnutie súhlasu gréckokatolíckych kňazov s uznesením soboru. Do kampane schválenej predsedníctvom Ústredného výboru Komunistickej strany Československa sa zapojili miestni stranícki činitelia a aj individuálne presviedčali každého kňaza, aby podpísal manifest o zrušení únie a prestúpil na pravoslávie – zjednotil sa. Sľubovali pri tom materiálne výhody alebo sa vyhrožovali väzením.³³ Prešovský kanonik Teodor Rojkovič bol bezprostredne po tzv. Prešovskom sobore presviedčaný na prestup do Pravoslávnej cirkvi s ponukou hierarchického miesta. Presviedčanie sa udialo v budove sekretariátu Krajského výboru Komunistickej strany Slovenska (KV KSS) v Prešove predsedom KV KSS Arnoštom Pšeničkom. Rojkovič v spomienkach zaznamenal priebeh stretnutia a poukázal na nezmyselnosť v uvažovaní vedúcich činiteľov komunistickej strany na úrovni kraja³⁴.

Pomerne časté boli pokusy získať gréckokatolíckych kňazov pre pravoslávie prostredníctvom ich manželiek. V Akčnom pláne Krajského národného výboru (KNV) Prešov z januára 1951 môžeme medzi pokynmi pre okresných cirkevných tajomníkov nájsť aj úlohy vedúce k organizovaniu delegácii, ktoré mali navštíviť a presviedčať manželky nezjednotených kňazov. Úlohu tohto znenia dostali okresný cirkevní tajomníci v Prešove Július Olejár a v Bardejove Jozef Popovec. Manželky nezjednotených duchovných mali delegácie tvorené veriacimi z obce presvedčiť aby svojich manželov priviedli k súhlasu s pravoslávnu akciou, pričom im bolo stanovené ultimátum, že ak tak neurobia budú aj s rodinou z farskej budovy vysťahované³⁵. V písomných dokumentoch a ani svedectvách sa zatiaľ nevyskytlo tvrdenie, aby manželky svojich manželov – kňazov navádzali na prestup do pravoslávnej cirkvi. Naopak mnohé svedectvá, dokumenty a publikovaná literatúra svedčia o čestnom postoji a opore prenasledovaných duchovných. O statočnosti manželiek gréckokatolíckych kňazov sa dozvedáme z už spomínaného diela *Zostali verní*³⁶.

Kňazi sa teda ocitli v zložitej situácii a zainteresované strany od nich očakávali rozhodnutie s existenčnými konzekvenciami pre nich samotných ako aj rodinných príslušníkov. Váhavý postup, ktorý sa odzrkadľuje v meniacich sa počtoch zjednotených a nezjednotených kňazov uvedených vo výkazoch Štátneho

³² NA Praha, f. SÚC, kart. 208, Pravoslavná cirkev 1951 – 1954

³³ R. Letz, *Prenasledovanie kresťanov*, s. 148–153.

³⁴ AÚPN Bratislava, f. KS ZNB Košice, inv. č. V 2/745, Teodor Rojkovič.

³⁵ Štátny archív (ďalej ŠA) Prešov, f. KNV PO, inv. č. 1027, Ka 26, Akčný plán na dokončenie akcie „P“ – v prvom obvode. Prešov, 17. januára 1951.

³⁶ J. Babjak, *Zostali verní*, s. 638; J. Babjak, *Zostali verní, II. zväzok*, s. 592.

úradu pre veci cirkevne, poukazuje na zložité postavenie duchovných³⁷. Z tohto dôvodu sa činnosť Ljavinca a spol. javí pre zachovanie gréckokatolíckej cirkvi veľmi dôležitá. Napriek opatreniam totalitného režimu sa im darilo kontinuálne postupovať až do úspešnej legalizácie v roku 1968. Aj ich zásluhou zostala na strane gréckokatolíckej cirkvi majoritná časť kňazov a veriacich. Komunistické vedenie preto v roku 1951 pristúpilo k drastickému opatreniu, keď rozhodlo o vystáhaní vyše sto duchovných aj s rodinami z východného Slovenska do Čiech a na Moravu. V rámci Akcie P – 100³⁸ bolo od 6. novembra do 7. decembra 1951 vystáhaných 92 kňazov s rodinami³⁹. Traja duchovní z rodinami boli vystáhaní už pred začiatkom akcie. K 7. decembru 1951 bolo okrem vystáhaných duchovných ešte 68 nezjednotených kňazov⁴⁰. Do konca roku 1952 boli vystáhaní ďalší traja a tým počet stúpol na 98. Časť starších duchovných odišla v predstihu na západné Slovensko a tak podľa archívnych prameňov Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska bolo vystáhaných 124 gréckokatolíckych kňazov s rodinami⁴¹. Deportácie boli kruté. Na vystáhanie mali spravidla tri dni po doručení dekrétu od KNV alebo cirkevného tajomníka z Okresného národného výboru (ONV). Niekedy im zostalo len 24 hodín. Pritom sa jednalo o viacpočetné rodiny s malými deťmi, čo znásobovalo celú tragédiu. Napríklad v okrese Bardejov sa vystáhanie dotklo deviatich kňazov, pričom okrem dvoch rodín mala každá aspoň jedno dieťa do 5 rokov a zvyšné deti boli ešte neplnoleté⁴².

Napriek ťažkým podmienkam sa postupne v novom prostredí integrovali. Pracovali ako robotníci v priemysle a poľnohospodárstve. Referencie o ich činnosti sú zväčša pozitívne, ba boli ako najlepší pracovníci dávani za príklad ostatným. Udržovali kontakt navzájom a tiež s veriacimi, ktorí ich navštevovali a podporovali. Napriek zákazu aj kňazi prichádzali medzi veriacich na východné Slovensko a pracovali v prospech obnovenia gréckokatolíckej cirkvi⁴³. Výsledky ich úsilia

³⁷ Národní archiv (ďalej NA) Praha, f. Státní úřad pro věci církevní (ďalej SÚC), karton (ďalej kart.) 208, Pravoslavná církev 1951 – 1954, Stav duchovných prešovskej a michalovskej eparchie k 30. apríla 1951.

³⁸ Bližšie k Akcii P – 100 pozri: P. Marek, P. Borza, *Násilné vystěhování řeckokatolického duchovenstva do českých zemí a jeho návrat na Slovensko*, *Historica : revue pro historii a příbuzné vědy* 8, 1/2017, s. 56–68.

³⁹ ŠA Prešov, f. KNV PO, inv. č. 1938, kart. 40, Soznam býv. gr.kat. farárov, ktorí boli v rámci akcie „P 100“ presídlení do českých krajov.

⁴⁰ NA Praha, f. SÚC, kart. 200, inv. č. 175, Akce 100. Zpráva o provedení akcie 100 (presťahovanie nesjednotených duchovných z východného Slovenska do Čiech), s. 1–3. Miesto a dátum neuvedené.

⁴¹ R. Letz, *Prenasledovanie kresťanov*, s. 153.

⁴² ŠA Prešov, f. KNV PO, inv. č. 1046, kart. 26, Okres Bardejov. Soznam býv. gr. kat. farárov – nesjednotených. Kraj: Prešovský.

⁴³ NA Praha, f. SÚC, kart. 208, Pravoslavná církev 1951 – 1954, Správa o příčinách opozície býv. gr. kat. veriacich proti pravoslavnej cirkvi na niektorých farnostiach. Prešov 20. 10. 1954.

dokumentuje aj správa pre SÚC z 8. júna 1954 konštatuje, že na prelome rokov 1953 a 1954 rozpútali nepriatelia pravoslávnej cirkvi na východnom Slovensku spolu s tajnými prívržencami Únie akciu za účelom obnovenia Gréckokatolíckej cirkvi v Československu. Do akcie sa zapojili bývalí gréckokatolícki kňazi, ich rodiny a veriaci. Pripojili sa taktiež niektorí formálne zjednotení duchovní, pričom výsledkom akcie bolo zasielanie množstva žiadostí a petícií žiadajúcich obnovu gréckokatolíckej cirkvi do Kancelárie prezidenta republiky a na Úrad predsedníctva vlády. V správe sa píše: „V týchto žiadostech se svedení drobní věřící domáhali znovupovolení řeckokatolícké církve. Z některých žádostí bylo jasné patrné, že jejich autory nejsou podepsaní věřící, ale vzdělání býv. uniatsí duchovní.“ Došlo k vystupňovaniu odporu proti pravoslávnej cirkvi a proti zakladaniu jednotných roľníckych družstiev zo strany veriacich. Odpor proti pravoslávniu sa podľa správy prejavoval nasledovne: „věřící v řadě obcí přestali navštěvovati pravoslavné kostely, resp. si bohoslužby v těchto kostelech vykonávali sami a kde tak činiti nemohli, scházeli se tajně na hřbitovech, u kapliček a podobně. V některých obcích počali navštěvovati kostely římskokatolícké. Katolíctí faráři – až na malé výjimky – s touto proti pravoslavné církvi namířenou akci sympatisovali a tak v řadě obcí vznikala blok dnešnímu lidovědemokratickému zřízení ne právě přátelsky nakloněný“⁴⁴.

Na Ljavincovu činnosť po jeho zatknutí v roku 1955 nadviazal Miron Petrašovič⁴⁵ a Teodor Rojkovič⁴⁶ až do zatknutia v roku 1958. V tom istom roku bol

⁴⁴ NA Praha, f. SUC, kart. 200, inv. č. 175. Akce 100, Situace na východním Slovensku, zhodnocení dosavadní práce a návrh dalšího postupu. Praha 8. 6. 1954.

⁴⁵ Miron Petrašovič sa narodil 28. 9. 1890 v Medvedom na východnom Slovensku. Sviatosť kňazstva prijal 21. 9. 1913 v Užhorode z rúk biskupa Antona Pappa. Po vysviacke pôsobil 15 rokov v Stročine na východnom Slovensku a od roku 1928 v Prešove. Štátna bezpečnosť ho zatkla ešte pred konaním tzv. Prešovského soboru v noci z 27. na 28. 4. 1950. Internovaný bol v Táboře nútených prác Nováky, neskôr v nápravných kláštoroch Hlohovec, Podolinec, Mučeníky a Báč. Odtiaľ ho v roku 1952 prepustili, krátko býval na západnom Slovensku a potom sa vrátil do Prešova. V ilegality pôsobil do zatknutia v roku 1958. Súd v Prešove a neskôr v Prahe ho v roku 1959 ako vatikánskeho špióna odsúdil na dva roky väzenia. Krátko nato 9. 8. 1959 zomrel údajne na mozgovú príhodu vo väzenskej nemocnici v Brne. Veronika Lagová, Miron Petrašovič, *Výnimočne velký optimista*, in: V. Lagová a kol, *Smrt za mrežami*, Prešov 2006, s. 113–136.

⁴⁶ Teodor Rojkovič sa narodil 27. 6. 1877 v Drienici, okr. Sabinov. Sviatosť kňazstva prijal od prešovského biskupa Jána Vályiho dňa 28. 8. 1901 v Prešove. Pôsobil vo farnostiach Dačov a Lutina. Roku 1930 ho biskup Pavel Gojdič OSBM, menoval za kanonika Prešovskej kapituly. Bol redaktorom časopisu *Russkoje Slovo* a v roku 1931 bol menovaný za predsedu disciplinárnej komisie učiteľov Prešovskej eparchie. Angažoval sa aj v politickej oblasti. V roku 1939 bol zvolený za predsedu Karpatoruského národného výboru neskôr Karpatoruskej národnej rady. V roku 1950 neprestúpil do pravoslávnej cirkvi a bol zadržávaný v rôznych internačných táboroch. V ilegality pôsobil do zatknutia v roku 1958. Súd ho odsúdil na tri roky väzenia. Zomrel v Prešove dňa 31. 10. 1963. P. Borza, *Likvidácia Gréckokatolíckej cirkvi v spomienkach Teodora Rojkoviča*, in: *Cirkev v okovách totalitného režimu. Likvidácia Gréckokatolíckej cirkvi v Československu v roku 1950*, Prešov 2010, s. 133–135.

prepustený Ljavinec, ktorý pokračoval v ilegálnej činnosti a od roku 1964 úzko spolupracoval aj s biskupom Hopkom. Ten sa po prepustení z väzenia nútene zdržiaval v Oseku. Spoločne pracovali na legalizácii gréckokatolíckej cirkvi, čo sa aj so zaangažovaním ďalších kňazov a veriacich podarilo 13. júna 1968⁴⁷.

Činnosť veriacich

Gréckokatolícki veriaci zohrali pri záchrane cirkvi zásadnú úlohu. Spolu s kňazmi vytvárali na štátne orgány systematický tlak a vytrvávali v požiadavkách na obnovu gréckokatolíckej cirkvi, prepustenie biskupov z väzenia, návrat kňazov z vyhnanstva do farností. Po tragickom 28. apríli 1950 r. si štátne orgány rozdelili veriacich do troch skupín podľa ich postoja k záverom tzv. Prešovského soboru:

1. veriaci, ktorí prijali pravoslávie
2. veriaci, ktorí odmietli pravoslávie a vo svojich náboženských potrebách sa obrátili na rímskokatolícku cirkev
3. veriaci, ktorí neprešli ani do pravoslávnej ani do rímskokatolíckej cirkvi. Stretávali sa na cintorínoch, pri poľných kaplnkách alebo krížoch a pod vedením bývalých kurátorov a kantorov sa spolu modlili, prípadne si vysluhovali sviatosť krstu, pochovávali a pod. Zároveň týchto veriacich štátna moc vnímala aj ako politických odporcov nového režimu⁴⁸.

Hodnotenie SÚC je stručné a nevystihuje celkovú situáciu veriacich po tzv. Prešovskom sobore. Veriaci boli v skutočnosti o udalosti informovaní nedostatočne. Ich rozhodovanie záviselo od postoja kňaza alebo s jeho rozhodnutím sa stotožnili aj veriaci. Samozrejme boli aj farnosti, kde sa veriaci rozhodli inak ako kňaz a to buď v prospech gréckokatolíckej alebo pravoslávnej cirkvi. Niekde sa veriaci vo farnosti rozdelili na dva nezmieriteľné tábory ako tomu bolo napr. v Kojšove. Je preto dôležité si uvedomiť, že toto rozhodnutie nebolo jednoznačné ani v jednej farnosti a vždy sa našli veriaci za aj proti prestupu do pravoslávnej cirkvi.⁴⁹ Prirodzene sa komunistický aparát sústredil na kňazov aby potom cez nich získal aj veriacich. Od veriacich sa nežiadal súhlas a boli automaticky pokladaní za pravoslávnych. Opak dokazovali svojimi postojmi v prospech kňazov, cirkvi a proti plánom režimu. To že si kňazi uvedomovali svoju zodpovednosť voči veriacim dokumentuje aj postoj prešovského farára Mirona Petrašoviča: „Som 36 rokov verný Rímu! Ako by sa na mňa ľudia pozerali, keby som teraz ja bol neverný? To nie je v mojej povahe. To by bola podlosť.” Pred vyšetrovateľom v roku 1958

⁴⁷ Bližšie k ilegálnej činnosti pozri: P. Borza, *Ilegálna činnosť gréckokatolíckych duchovných v Československu po roku 1950*, in: Pavol Jakubčín ed. *Skryté pôsobenie cirkvi na Slovensku v rokoch 1948–1989*, Bratislava 2018, s. 9–23.

⁴⁸ NA Praha, f. SÚC, kart. 200, inv. č. 175, Akce 100. Situace na východním Slovensku, zhodnocení dosavadní práce a návrh dalšího postupu. Praha 8. júna 1954.

⁴⁹ D. A. Mandzák, *Odpor gréckokatolíckych laikov*, s. 129.

vyjadril aj jasný postoj k záverom tzv. Prešovského soboru: „Gréckokatolícka cirkev v ČSR podľa štátnych zákonov neexistuje, lebo bola zrušená v roku 1950. Podľa cirkevných zákonov existuje gréckokatolícka cirkev v ČSR, lebo nebola týmito zrušená“. Z toho môžeme vidieť, že tí ktorí sa rozhodli vzoprieť totalitnému režimu pokladali rozhodnutie z 28. apríla 1950 r. od začiatku za neplatné a neriadili sa ním, ba práve naopak snažili sa o obnovenie Gréckokatolíckej cirkvi v Československu⁵⁰.

Veriaci svoj nesúhlas s pravoslavicizáciou vyjadrovali strážením duchovných a farských budov. Daný postoj nebol novinkou. Veriaci rímskokatolíckej cirkvi takto reagovali počas tzv. Katolíckej akcie a situácia sa opakovala aj pri Akcii „K“. Stráženie bolo zvlášť intenzívne v máji 1950, keď štátne orgány nútili gréckokatolíckych kňazov podpísať manifest a zjednotiť sa s pravoslávnu cirkvou. Veriaci reagovali na príchod cudzích aut do obce zhromaždením okolo farskej budovy. V hláseniach okresných a krajských národných výborov sa o tom zachovalo viacero správ. Cirkevný tajomník z okresu Sabinov Juraj Cmorík informoval o strážení kňazov veriacimi vo farnostiach. Keď do obce prišiel nejaký verejný činiteľ, tak ho ľudia obstúpili. V obci Tichý Potok veriaci takto bránili miestneho kňaza a dekana Michala Jozefa Čabiňáka. K násilnostiam nedošlo, ale štátni úradníci zo strachu ušli. Okresný súd v Sabinove však exemplárne potrestal štyroch gréckokatolíckych veriacich.⁵¹ Podobne boli potrestaní veriaci vo Fulianke okres Prešov. Pred farskou budovou na dedinskom námestí sa zhromaždilo asi dvadsať žien a niekoľko mužov. Obkolesili faru a verejne vyhlasovali, že farára Hiláriona Ilkoviča nedovolia zatknúť. On ich však nechcel vystavovať riziku, poďakoval im za podporu a požiadal ich, aby sa rozišli. Potom sa dobrovoľne vydal do rúk bezpečnostných zložiek. Komunistické orgány však túto situáciu nenechali bez odplaty, keď niekoľko žien bolo podmienene odsúdených na dva mesiace a exemplárne potrestali jedného z gazdov, Juraja Ivanka, na tri roky v tretej nápravnej skupine nepodmienenne. Trest postihol aj troch bohoslovcov Jána Rindoša, Imricha Marinčáka a Vojtecha Matejovského, ktorí boli internovaní v Hlohovci a neskôr museli absolvovať základnú vojenskú službu v známych Pomocných technických práporoch⁵².

Veriaci svoj postoj deklarovali aj odporom proti odovzdaniu gréckokatolíckych chrámov pravoslávnej cirkvi. Prípadne z chrámov poodnášali cennosti a uchovávali ich ukryté doma až do obnovenia gréckokatolíckej cirkvi v roku 1968. K prejavom odporu môžeme zaradiť aj angažovanie rímskokatolíckych duchovných, ktorí gréckokatolíckych veriacich podporovali. Poskytovali im duchovnú

⁵⁰ AÚPN Bratislava, f. KS ZNB S – ŠtB Košice, Vyšetrovacie spisy, inv. č. V-745/1, Miron Petrašovič.

⁵¹ D. A. Mandzák, *Odpor gréckokatolíckych laikov*, s. 130–131.

⁵² Š. Marinčák (ed.), *Fulianka*, Bratislava 2020, s. 124–125.

útechu a sviatosti. Voči tomu sa režim snažil zakročiť, ale duchovní napriek tomu boli voči gréckokatolíkom ústretoví. V už spomínanej gréckokatolíckej obci Fulianka došlo v roku 1951 k verejnému manifestovaniu príslušnosti ku katolíckej cirkvi počas pohrebu. Miestny obyvateľ Gejza Mačo k pohrebu svojej matky rímskokatolíckej veriacej vypožičal z rímskokatolíckej farnosti v Kapušanoch procesijný kríž a zástavy aby nemusel použiť zariadenie z bývalého gréckokatolíckeho chrámu. Podľa cirkevného tajomníka v Prešove to pred tým nebolo zvykom a aj pri rímskokatolíckych pohreboch kňaz zo susednej farnosti využil inventár miestneho chrámu. Podľa tajomníka tak u veriacich povzbudil odpor proti Akcii „P“. Okrem toho informoval, že Gejza Mačo spolu s Marinčákom, Rindošom a Matejovským viedli *tajný – šepkavý boj* proti Akcii „P“⁵³.

Najúčinnejšou formou vyjadrenia nesúhlasu s realizáciou Akcie „P“ sa z dlhodobej perspektívy stali petície a žiadosti veriacich. Objavujú sa prvýkrát v 50. rokoch (napr. petícia veriacich z Humenného)⁵⁴ a vyvrcholili masovou petíciou v roku 1968, ktorú zorganizoval Ivan Ljavinec v spolupráci s apoštolským administrátorom Pražského arcibiskupstva Františkom Tomáškom. Podarilo sa im zhromaždiť štyridsaťtisíc podpisov za legalizáciu Gréckokatolíckej cirkvi v Československu a Tomášek ju využil pri vyjednávaní s vládou⁵⁵.

Petície veriacich sú vzácnym dokladom odvahy a vytrvalosti gréckokatolíkov. Sú tiež výsledkom synergie kňazov s veriacimi pri ich realizácii. Výsledkom spoločného úsilia bolo uznanie fakticky 18. rokov zakázanej cirkvi a návrat väčšiny farností v počte 206 z pôvodných 241. Stalo sa tak na základe rozhodnutia československej vlády zo dňa 13. júna 1968, ktorá prijala uznesenie č. 205 o povolení činnosti gréckokatolíckej cirkvi a nariadenie č. 70 o jej hospodárskom zabezpečení štátom v analógii nariadenia č. 219/1949 Zb. o hospodárskom zabezpečení rímskokatolíckej cirkvi štátom⁵⁶.

Záver

Likvidácia Gréckokatolíckej cirkvi v Československu patrí medzi najvážnejšie proticirkevné opatrenia komunistického režimu. Dôsledky Akcie „P“ zasiahli do života skoro tristotisíc veriacich. Analýza reakcií gréckokatolíckych biskupov, kňazov a veriacich laikov na násilnú pravoslavizáciu realizovanú cez Akciu „P“ odhalila dôležitosť postojov hierarchie a synergie duchovenstva s veriacimi na udržanie gréckokatolíckej identity a dosiahnutie obnovy fakticky zrušenej cirkvi.

⁵³ ŠA Prešov, f. KNV, inv. č. 1075, kart. 26.

⁵⁴ NA Praha, f. SÚC, kart. 208, Pravoslavná cirkev 1951–1954. Spis č. 107.177/54 zo dňa 9. IV. 1954, Žádost byv. příslušníků řecko-katolické cirkve v Humenném.

⁵⁵ P. Šturák, *Dejiny Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku v rokoch 1945–1989*, Prešov 2018, s. 201.

⁵⁶ J. Pešek, M. Barnovský, *Pod kuratelou moci*, s. 197.

Archívne dokumenty a doteraz publikované poznatky potvrdili odmietavý postoj biskupov a hľadanie riešení pre zachovanie gréckokatolíckej cirkvi. Zložitá situácia po tzv. Prešovskom sobore eliminovala kontakt biskupov s kňazmi a aj plán vzájomnej zastupiteľnosti zlyhal. Rozhodujúci krok urobil biskup Vasiľ Hopko, keď využil vhodné podmienky a zveril vedenie cirkvi do rúk kňaza Ivana Ljavinca.

Nedostatok informácií a agitácia predstaviteľov režimu viedli k nejasným postojom duchovenstva, ktoré sa ocitlo medzi pár spolupracujúcimi kňazmi a kňazmi, ktorí zásadne odmietli závery tzv. Prešovského soboru. V zmätku druhej polovice roku 1950 bolo kľúčové jednanie Ljavinca a jeho spolupracovníkov akým bol aj Ján Hirka. Aktívny prístup a informovanie kňazov viedlo k prehodnocovaniu rozhodnutí a narastaniu počtu odporcov pravoslavickej a tým aj jej sabotovaniu.

V odlišnom postavení sa ocitli veriaci laici, ktorí boli automaticky pokladaní za pravoslávnych. Časť sa s tým zmierila, ale časť odmietla a svoje stanovisko demonštrovala využívaním služieb rímskokatolíckej cirkvi alebo náboženský život praktizovali bez prítomnosti kňaza. Ich odpor sa prejavoval obranou fár a kňazov, ktorí nesúhlasili s prestupom do pravoslávnej cirkvi. V podpore vytrvali aj po ich vystaňovaní mimo Slovenska alebo internácii. Odmietali vydať gréckokatolícke chrámy do správy pravoslávnej cirkvi a písali žiadosti alebo petície za obnovu zrušenej cirkvi. Tie sa ukázali ako veľmi účinné a posledná z nich slúžila aj ako argument vôle ľudu, ktorý si želá obnovu cirkvi. Význam kontinuálneho úsilia Ivana Ljavinca a kňazov v ilegálite spolupracujúcich s veriacimi podčiarkuje výsledok obnovenia Gréckokatolíckej cirkvi v Československu, keď sa z pôvodných 241 farností ku gréckokatolíckej cirkvi prihlásilo 206, čo bola drvivá väčšina.

Bibliografia

Archívne pramene

Národní archiv Praha

Fond:

Státní úřad pro věci církevní (SUC)

Archiv bezpečnostních složek Praha

Fond:

H 428–1. Akce Tajný fond.

Archív Ústavu pamäti národa Bratislava,

Fondy:

B 10–7

Krajská správa Zboru národnej bezpečnosti (KS ZNB) Košice.

KS ZNB S – ŠtB Košice, Vyšetrovacie spisy.

Štátny archív Prešov,

Fond:

Krajský národný výbor Prešov (KNV PO)

Literatúra

- Babjak J., *Zostali verní. Osudy gréckokatolíckych kňazov*, I. zväzok, Prešov 2009.
- Babjak J., *Zostali verní. Osudy gréckokatolíckych kňazov*, II. zväzok, Prešov 2011.
- Barnovský M., *Biskup Pavel Gojdič ako objekt politiky*, in: P. Marek – J. Hanuš (eds.), „Osobnosť v Cirkvi a politice. Čeští a slovenští křesťané ve 20. století“, Brno 2006, s. 531–545.
- Barnovský M., „Biskup Pavel Peter Gojdič a jeho doba“, in: J. Birčák (ed.), „Slovo episkopa Gojdiča“, Prešov 2004, s. 225–254;
- Borza P., *Blahoslavený Vasiľ Hopko prešovský pomocný biskup (1904–1976)*, Prešov 2003.
- Borza P., *Dejiny Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku v období II. svetovej vojny (1939–1945)*. Prešov 2006.
- Borza P., *Dejiny Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku v rokoch 1939–1945*, Prešov 2018.
- Borza P., *Ilegálna činnosť gréckokatolíckych duchovných v Československu po roku 1950*, in: P. Jakubčín ed., *Skryté pôsobenie cirkvi na Slovensku v rokoch 1948–1989*, Bratislava 2018, s. 9–23.
- Borza P., *Likvidácia Gréckokatolíckej cirkvi v spomienkach Teodora Rojkoviča*, in: *Cirkev v okovách totalitného režimu. Likvidácia Gréckokatolíckej cirkvi v Československu v roku 1950*, Prešov 2010, s. 133–141.
- Borza P., *Na pomedzí Východu a Západu. Vybrané kapitoly z dejín východných kresťanov na Slovensku*, Košice 2021.
- Coranič J., *Z dejín Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku*, České Budějovice 2014.
- Fedor M., *Z dejín gréckokatolíckej cirkvi v Československu 1945 – máj 1950*, Košice 1993.
- Hałagida I., *Między Moskwą, Warszawą i Watykanem. Dzieje Kościoła greckokatolickiego w Polsce w latach 1944 – 1970*, Warszawa 2013.
- Hirka J., *Pod ochranou Márie. Pastier v službe Cirkvi*, Prešov 2013.
- Hornáček J., *Konfesné právo upravujúce postavenie gréckokatolíckej cirkvi na území Slovenska po roku 1918*, Bratislava 2011.
- Jindra M., *Česká pravoslavná církev od Mnichova po obnovu v roce 1945*, Praha 2015.
- Konečný S., *Rusínska a ukrajinská menšina po vzniku prvej Slovenskej republiky*, in: M. Šmigel, P. Mičko (eds.), *Slovenská republika 1939–1945 očami mladých historikov IV*, Banská Bystrica 2005, s. 271–291.
- Lacko M., *Unio Užhorodensis Ruthenorum Carpathicorum cum Ecclesia Catholica*, Romae 1955.
- Lagová V., *Miron Petrašovič. Výnimočne veľký optimista*, in: V. Lagová a kol., *Smrť za mrežami*, Prešov 2006, s. 113–136.
- Letz R., *Dokumenty k procesu s katolíckymi biskupmi Vojtaššákom, Michalom Buzalkom a Pavlom Gojdičom*, Bratislava 2007.
- Letz R., *Prenasledovanie kresťanov na Slovensku v rokoch 1948–1989*, in: *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948–1989 I*, Prešov 2001.
- Magocsi P. R., *Chrbtom k horám. Dejiny Karpatskej Rusi a karpatských Rusínov*, Prešov 2016.
- Mandzák D. A., *Blahoslavený Metod Dominik Trčka. Prvý protoigumen gréckokatolíckych redemptoristov na Slovensku (1945 – 1950)*, Michalovce 2006.
- Mandzák D. A., *Dokumenty k Akcii „P“*. Prešovský „sobor“, Bratislava 2014.

- Mandzák D. A., *Odpor gréckokatolíckych laikov voči záverom tzv. Prešovského soboru v roku 1950*, in: P. Jašek (ed.), *Protikomunistický odboj v strednej a východnej Európe*, Bratislava 2012, s. 124–130.
- Marecki J., *Represje wobec Kościoła w krajach bloku wschodniego, komuniści przeciw religii po roku 1944*, Kraków 2011.
- Marek P. – Borza P., *Násilné vystěhování řeckokatolického duchovenstva do českých zemí a jeho návrat na Slovensko*, *Historica : revue pro historii a příbuzné vědy* 8, 1/2017, s. 56–68.
- Marek P., Bureha V., *Pravoslavní v Československu v letech 1918–1953*, Brno 2008.
- Marek P. – Lupčo M., *Nástin dějin pravoslavné církve v 19. a 20. století*, Brno 2012.
- Marinčák Š., (ed.), *Fulianka*, Bratislava 2020.
- Mlynárik J., *Osud banderovců a tragédie řecko-katolické církve*, Praha 2005.
- Pekar A., *Historic Background of Eparchy of Prjashev*, Pittsburgh 1968.
- Pekar A., *Bishop Basil Hopko, S. T. D. Confesor of the Faith (1904-1976)*, Pittsburgh 1979.
- Pešek J. – Barnovský M., *Pod kuratelou moci. Cirkvi na Slovensku v rokoch 1953–1970*, Bratislava 1997.
- Pešek J., Barnovský M., *Štátna moc a cirkvi na Slovensku (1953–1948)*, Bratislava 1999.
- Pešek J., Barnovský M., *V zovretí normalizácie. Cirkvi na Slovensku v rokoch 1969–1989*, Bratislava 2004.
- Potaš M., *Dar lásky. Spomienky na biskupa Pavla Gojdiča*, OSBM, Prešov 2001.
- Šturák P., *Dejiny Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku v rokoch 1945-1989*, Prešov 2018.
- Šturák P., *Dejiny Gréckokatolíckej cirkvi v Československu v rokoch 1945–1989*, Prešov 1999.
- Šturák P., *Pavol Peter Gojdič OSBM. Prešovský – prešovský gréckokatolícky biskup (1926–1960)*, Prešov 2013.
- Vasiľ C., *Gréckokatolíci. Dejiny – osudy – osobnosti*, Košice 2000.
- Vaško V., *Neumlčená I. Kronika Katolíckej cirkve v Československu po druhej svetovej válce*, Praha 1990.
- Vaško V., *Neumlčená II. Kronika Katolíckej cirkve v Československu po druhej svetovej válce*, Praha 1990.

Internetové zdroje

- Biskup Ján Hirka, http://grkatpo.sk/?jan_hirka_zivotopis/ [prístup: 1. 5. 2022].
- Biskup Mons. Ivan Ljavinec, <https://www.exarchat.cz/zesnuli-duchovni/> [prístup: 1. 5. 2022]
- Monsignore Ivan Ljavinec (1923–2012), <https://www.pametnaroda.cz/cs/ljavinec-ivan-20070428-0/> [prístup: 1. 5. 2022]